

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	10
1. Aanloop	13
Filosofie en biografie	13
Een door en door christelijk huis	15
Sterker worden door wedijver	17
Klassieke filologie	19
Immanuel Kant	20
Arthur Schopenhauer	23
Richard Wagner	31
2. Van klassiek filoloog tot filosofisch cultuurcriticus	34
Hoogleraar aan de universiteit	34
Arts van de cultuur	36
De toestand van ons onderwijs	37
Duits versus Grieks	39
De geboorte van de tragedie	43
Van filologie naar filosofie	46
Oneigentijdse beschouwingen	51
Afscheid van Bazel	57
3. De vrije geest en zijn wandelboeken	61
Niet het leven van een geleerde	61
Aforismen, verzameld in 'wandelboeken'	63
Eisen aan de lezer	65
Performativiteit	69
Vier domeinen van de cultuur	71
Bevrijding én eenzaamheid door zelfkritiek	73

4. Het filosofisch hoogtepunt	78
Zarathustra's mislukking	79
<i>Übermensch, Wille zur Macht en ewige</i>	
<i>Wiederkehr des Gleichen</i>	81
Pretentie en werkelijkheid	84
Oedipus en Columbus	88
Riskante labyrinten	90
Een open einde	92
5. Het Europese nihilisme	97
Van pessimisme naar nihilisme	98
Soorten, fasen of stadia van nihilisme	100
De dood van God	103
Actief en passief nihilisme	106
Een verschrikkelijk alternatief	109
6. De filosoof als profeet, als hansworst, als experiment	114
Wagner en Nietzsche: Antipoden	115
Idolen uithoren	118
Paulus en Jezus	120
Ecce homo	122
Profeet, Hansworst, Experiment	125
Dionysos-Dithyramben	128
7. Epiloog: 'postuum geboren'	132
Geestelijk dood	132
Postuum misverstaan	134
Elisabeth Förster-Nietzsche	136
Corrupte edities	138
Terug naar de tekst	141
Voortgaande receptie	142

Jaartallen	146
Chronologische bibliografie van Nietzsches werken	147
Zelf Nietzsche lezen	149
Verantwoording en literatuur	151
Index	157

Voorwoord

De uitnodiging om aan de reeks *Elementaire deeltjes* bij te dragen met een boekje over Friedrich Nietzsche heb ik graag aangenomen. De beperking van de omvang van dit boekje maakte die uitnodiging overigens wel tot een uitdaging. Naarmate je meer materiaal hebt, wordt de selectie moeilijker. Ik hoop dat ik de lezer iets kan overbrengen van de reden waarom deze auteur mij nu al ongeveer veertig jaar lang blijft boeien.

Ik heb geprobeerd een getrouwe presentatie te geven van Nietzsches leven en werk, maar moet de lezer waarschuwen. ‘Objectiviteit’ bestaat niet volgens Nietzsche, en wie geen *eigen* interpretatie geeft, heeft volgens hem niets te zeggen. Geleidelijk aan zal in dit boekje duidelijker worden wat mijn lijn van interpretatie is. De lezer hoeft het daarmee niet eens te zijn – integendeel!

Ik bedank de studenten die mij jarenlang uitdaagden Nietzsches denken uit te leggen en ik dank Franca Verbeek en Karel Tempelman, die door hun nauwkeurige lezing van het manuscript van dit boekje, mij en de lezers voor een aantal storende fouten hebben behoed.

Nijmegen, augustus 2015

Inleiding

Schrijven over Nietzsche is een merkwaardige opgave: meer dan de meeste andere denkers uit de geschiedenis van de filosofie, onttrekt deze auteur zich namelijk aan een eenduidige identificatie.

Zijn werk is veelvormig: hij schreef traktaten, essays, aforismen, parabels, parodieën, gedichten en een soort autobiografie, naast teksten die nog moeilijker in een of ander genre kunnen worden ondergebracht. Nietzsche zelf omschrijft bijvoorbeeld zijn *Also sprach Zarathustra* als 'een vijfde evangelie', maar ook als 'een symfonie'.

Alleen al vanwege die verscheidenheid van genres (hij heeft overigens niet alleen teksten geschreven, maar ook muziek gecomponeerd) is het zelfs niet vanzelfsprekend om hem als 'filosoof' aan te duiden. Van opleiding was hij in ieder geval geen filosoof, maar klassiek filoloog (iemand die de taal en literatuur van de Grieken en Romeinen bestudeert). En behalve 'filosoof' en 'filoloog', noemde hij zichzelf ook wel 'arts', 'psycholoog' of 'fysioloog'.

Wie zijn geschriften leest ontdekt bovendien dat ook de inhoud ervan moeilijk op één noemer te brengen is. Ten eerste schrijft Nietzsche over alle mogelijke onderwerpen: over menselijk handelen, over moraal en politiek, over taal en bewustzijn, over kennis, wetenschap en filosofie, over God en goden, religie en theologie, over Europa, Europeanen, Grieken, Romeinen en andere, ook niet-Europese volken, over de natuur, het heelal, de wetten van de natuurlijke ontwikkeling, over kunst en kunstenaars, over stijl, over lezen en schrijven, over mannen en vrouwen, over ziekte en gezondheid, enzovoort en zo verder. Er is nauwelijks een onderwerp te bedenken waarover hij niet schreef. Van Kurt Tucholsky wordt de uitspraak geciteerd: 'Zeg me wat je nodig hebt, en ik zal er een citaat van Nietzsche bij leveren'.

Maar ook datgene *wat* Nietzsche schrijft over al die zaken kan niet gemakkelijk worden gesynthetiseerd of gesystematiseerd. Hij zelf verzet zich in ieder geval uitdrukkelijk tegen een systematisering van zijn denken, zowel in woorden ('Ik wantrouw alle systematici en ga hen uit de weg. Wie het systeem wil, mist rechtschapenheid.' GD, *Sprüche* 26) als in de praktijk van zijn schrijven. Karl Jaspers heeft wel opgemerkt dat er in het werk van Nietzsche nauwelijks een stelling te vinden is, waarvan het tegendeel niet ook in datzelfde oeuvre kan worden aangetroffen. Dat is weliswaar overdreven, maar er zijn onmiskenbaar grote spanningen in zijn werk aanwezig. Daardoor wordt elke interpretatie van zijn denken tot een gewaagde onderneming.

Tegelijk is het echter ook een van de redenen waarom zijn werk gelezen blijft worden: de lezer is er nooit klaar mee. Nietzsche blijkt altijd ook nog een andere kant te hebben en blijft daardoor boeien. Lezers met totaal verschillende achtergronden en interesses vinden in zijn werk dingen waardoor ze worden aangesproken en uitgedaagd. Daardoor kon Nietzsche een belangrijke inspiratiebron worden voor allerlei, soms sterk van elkaar verschillende, nieuwe bewegingen in de filosofie van de twintigste eeuw: voor het vitalisme, voor het existentialisme, voor het structuralisme, voor het deconstructiedenken, enzovoort.

Maar er zijn natuurlijk meer redenen voor die blijvende populariteit van deze denker: de radicaliteit waarmee hij onze Europese cultuur kritiseerde blijft uitdagen; zijn scherpe observaties van de 'menselijk, al-te-menselijke' achtergronden van hoog verheven idealen blijft boeien; en zijn stilistisch meesterschap vindt steeds weer nieuwe bewonderaars. En het feit dat zijn werk niet alleen door filosofen, maar ook door componisten, architecten, literaire schrijvers, politici, wetenschappers en nog vele anderen gelezen werd, heeft gemaakt dat de invloed van zijn denken in heel veel domeinen van de cultuur is doorgedrongen.

Het gevaar van die populariteit in combinatie met de veelzijdigheid van zijn denken is natuurlijk dat iedereen 'zijn eigen Nietzsche' construeert. In zo'n constructie zijn de spanningen die in zijn denken zitten veelal weggewerkt. Daarom is aan het begin van dit boekje een waarschuwing aan de lezer op zijn plaats. Hoewel ik aan de veelvormigheid en spanningsvolheid van zijn denken probeer recht te doen, heb ook ik geprobeerd een overzichtelijk en samenhangend beeld van Nietzsches denken te presenteren. In de mate dat ik daarin ben geslaagd, moet mijn tekst dus ook gewantrouwd worden.

Ik hoop dan ook vooral dat dit boekje de lezer ertoe aanzet Nietzsches teksten zelf te gaan lezen, en dat het in ieder geval niet in de plaats daarvan komt. Het was een van de redenen om Nietzsche ook zelf regelmatig aan het woord te laten. Aan het eind van het boek geef ik aan met welke teksten van Nietzsche men het best kan beginnen. Dat voorstel zal afwijken van wat meestal het geval is. Wie dit boekje gelezen heeft, zal begrijpen waarom.